

О. В. РУСІНА (Київ)

ДО АТРИБУЦІЇ ВКЛАДНИХ ЗАПИСІВ ЛАВРАШІВСЬКОГО ЄВАНГЕЛІЯ

Лаврашівське Євангеліє – унікальна рукописна пам'ятка XIV ст., що отримала свою назву від Лаврашівського (Лавришівського) монастиря, заснованого, за літописним переказом, князем Войшелком у 1262 р. “на реце на Немне межі Литвою и Новымгородком” тобто поблизу сучасного Новогрудка (в Гродненській обл.)¹. Нині воно зберігається в бібліотеці Чарторийських у Кракові (№ 2097 IV).

Євангеліє містить численні вкладні записи, що з них лише два – князів Дмитра Ольгердовича й Олелька Володимировича – порівняно широко розглядались у фаховій літературі². Що стосується інших дванадцяти записів, то, фактично, вони й досі не привернули увагу спеціалістів.

Зазначимо, що половина з них вийшла з одного мікросоціуму – про що свідчить поданий нижче перелік осіб, згаданих у шести вкладних записах як дарувальники і як свідки дарчого акту:

1. Запис братів Волчка та Гриня Єськовичів. Свідок – пан Волчко Гавсович.

2. Запис пані Фетин'ї Волчкової (Гавсовича – див. запис №5). Свідки: пан Васько Протасович, Юшко Біликович.

3. Запис пана Івана Глібовича. Свідки: пан Богдан Хребтович, Федько Глібович, Волчко Гавсович, Андрюшко Харитонович, Юшко Біликович.

4. Запис панів Дешка та Яцька Волчкових Гавсовича. Свідки: пан Мацько Войнилович, його брат Стецько, Михно Протасович, брати Петрушка і Федько Шубичі, Мацько Лебедевич, Гринько Петрушкович Шубича, Ходор Тишеневич, Олисей Ючнович, Іван Плетушич, Курило Колчевич, Васько Сичковський.

5. Передсмертний заповідальний запис Лук'яна Шуби в присутності його дружини Василиси та синів Петра й Федька. Свідки: лаврашівський архімандрит Микита, монастирські старці, а також “сторонние добрые люди” – дружина пана Волчка Гавсовича Фетин'я із сином Яцьком, пан Василь Протасович, сотник Офонас.

6. Запис пана Коташа Біликовича. Свідки: пан Васько Войнилович, пан Дешко Гавсович, Петро і Федько Шубичі, Тиш(е)невич. Вклад був записаний до Євангелія князем Федором Львовичем³.

Всі ці записи (подані нами в додатку до публікації) зроблено півуставом, що його Т.Фределювна та Я.М.Щапов, слідом за І.С.Свенціцьким, віднесли до XVI ст. (а півустав запису №4, як близький до скоропису – навіть до другої половини XVI ст.)⁴. Однак це датування за палеографічними ознаками не підтверджується аналізом згаданих в записах персоналій.

Щоправда, з осіб, що фігурують у них як дарувальники чи як свідки дарчого акту, лише декілька піддаються ідентифікації. Це, в першу чергу, “Петрушков сын Шубича Гринько” запису № 4: згідно з потвердним актом, що міститься в складі восьмої книги записів Литовської Метрики, в 1507 р. дворянин Юрій Юрійович Немирович купив “в боярина новгородского (тут: новогрудського – О.Р.), в Гриня Петрушковича Шубича, и в его жоны, и в их детей двор отчинный того Гриня в Купицку . . . со всем с тым, с чым ему на делу достался тот двор от брата его, Федкова сына Шубича, на имя от Федка”. Продаючи свій двір, Гринь Шубич “опытывал дядиное своее Федковое Шубича (тобто вдову його дядька Федька Шубича – О.Р.) и ее сына Федка, того вышереченого брата своего, естли бы они хотели за тот двор тыи пенязи отложить, за которыи он тот двор пану Юрю продал; и они ся с того вырекли тым обычаем, иж пенязей не маюгь, чым того двора окупити, и вечно его отступилися”⁵. Як бачимо, текст документу свідчить про те, що на час його видачі як батько Гриня Петрушковича, Петро Шубич, так і брат останнього, Федько Шубич, вже пішли з життя, а Гринь Петрушкович і його двоюрідний брат Федько Федькович поділили між собою маєтності Шубичів. Таким чином, записи №4 і №6, де фігурують брати Петро і Федько Шубичі, були зроблені не менш як за 5-10 років до появи цитованого документу, тобто не пізніше 1495-1500 рр. Це, до речі, дає підстави для того, щоб ототожнити згаданого у запису №6 князя Федора Львовича із князем Федором Львовичем Глинським, відомим за актами 80-х рр. XV ст., котрий, як гадають, помер до 1495 р⁶.

Гринько Петрушкович Шубич виступає у запису №4 свідком дарчого акту, а, відтак – як повнолітня людина; тож на той час він мав, щонайменше, 20-25 років – і, значить, народився не пізніше 1470-1480 рр. Тоді його батько, Петро, мав з’явитися на світ десь у середині XV ст. і померти на зламі XV-XVI ст.* – що цілком узгоджується із запропонованим вище датуванням записів №№ 4, 6. У свою чергу, батько Петра і Федька Шубичів, Лук’ян Шуба, що його передсмертний заповідальний запис маємо під №5, мав народитися десь у 20-х рр., а померти в 70-х рр. XV ст. – що і становить орієнтовну дату даного запису.

Гадаємо, що ровесником або людиною трохи молодшою за Лук’яна Шубу був пан Волчко Гавсович, дружина якого Фетин’я і син Яцько засвідчили Шубин передсмертний запис; відповідно, сини Лук’яна Шуби, Петро і Федько, були ровесниками Дешка і Яцька Волчковичів – тож вони й фігурують разом у дарчих записах №№ 4, 5, 6. Що ж стосується Волчка

* При розрахунках ми виходили з того, що в ті часи тривалість життя дорівнювала у середньому 50 рокам, а за століття змінюєся 4-5 покоління.

Гавсовича, то, напевне, саме він згаданий серед суб'єктів “данин” (надань) Казимира 1440-1455 рр.: “у Новгородской волости”: “Гавсовичу его люди”⁷.

Поряд із ним у книзі Казимирових “данин” зафіксований Зенько Глібович⁸ – можливо, брат когось із Глібовичів, згаданих разом із Волчком Гавсовичем у запису №3. На користь такої ідентифікації свідчить і наявність “двох Глібовичів” у тому ж фрагменті книги “данин”⁹. Більш сумнівним є ототожнення Андрюшки Харитоновича вкладного запису №3 із “паном Ондрушком” реестру новгородських “данин”¹⁰ – очевидно, що гадку можна прийняти лише як припущення.

В запису №3 виступає як свідок і пан Богдан Хребтович; зрозуміло, що він не тотожний Богдану Мартіновичу Хребтовичу, існування якого (ще у дитячому віці) вперше фіксується актами Метрики в 1506 р.¹¹; очевидно, тут йдеться про його діда Богдана¹².

Збереглися і свідчення стосовно Мацька, Стецька та Васька Войниловичів (записи №№ 4, 6) – усі вони як новгородці разом зі своїми братами Олехном і Олександром фігурують у реєстрі “відправ” Казимира за 1486-1490 рр.¹³

Таким чином, перелічені записи походять із середовища новгородської шляхти і, всупереч усталеним поглядом, впевнено датуються серединою – другою половиною XV ст. Крім того, коли припустити, що деякі з наявних у записах патронімів є патронімічними прізвищами (принаймні, син Волчка Гавсовича Дешко згаданий в запису № 6 як Гавсович, а не Волчкович), з'являється можливість з'ясувати коріння кількох тогочасних боярських родин. Маємо на увазі Гавсовичів і Біликовичів, що їх предками могли бути Гавс і Білик, названі серед поручників Дмитра-Корибута в акті 1388 р.¹⁴ Цьому документу не бракувало фахової уваги – однак його персоналії і досі майже не досліджені¹⁵. В зв'язку з цим знову постає питання про ідентифікацію князя Дмитра, згаданого на арк. 1 Лаврашівського Євангелія, котрого науковці визнають то за Дмитра Ольгердовича, то за його зведеного брата Дмитра-Корибута.

Відтак, атрибуція вкладних записів згаданого Євангелія не лише кидає світло на побутування даної пам'ятки, а й дає новий поштовх дослідженню контроверсійних питань історії XIV-XV ст.

ДОДАТОК

№ 1. “Си яз, Волчко Ёскович, своим братом с Гринемь далъ и есмо Прчстои в Лаврошевѣ монастырь вписа нинуо заровною, свою оцннуо. А кто имет вступате, расоудитса с нами пред Бмъ. А при том мѣстѣ был пан Волчко Гавсович” (Арк. 1).

№ 2. “А се азъ, пані Волчковаа ѳетинья, указаньем пана своег. записаваю у Прчстоемъ Олексоу Макышевич. съ ушатъцем мед. и съ оусею службою. А дѣтем моим не надобѣ са уступати оу тое. А хто тое пороушит, расоудитъса со мною на Страшномъ Соуд. пред Богомъ. А при архимандрит . . . А при том были пан Васько Протасович, Юшко Бѣликов . . .” (Арк. 7).

№ 3. “А се язъ, пан Иван Глѣбович, далъ еси поле оу Милошевѣ оу манастирь Стѣи Прчѣю Лавроушскою непорушно. А хто се порушитъ, рассуудитъ со мною пред Бѣгомъ. А при томъ былъ пан Богдан Хребтович, Хведко Глѣбович, Волчко Гавсович, Ондришко Харитонович, Юшко Бѣликович” (Арк. 8 зв.).

№ 4. “Млстию Бжиею и Прчѣмъ Бгомѣре яз, панъ Дешко пан Волчъковъ сѣнь Гароусовича”, погадавши есмо с братомъ своимъ съ Ацком, даем на Прчѣе домъ къ Лаврашевоу манастирю поле подъ Колдичи за погорьемъ. А даемъ то вѣчно и нерушно. А при томъ былъ пан Мацко Воинилович, а братъ его Стецко, а Михио Протасовичъ, а Петроушко Шоубич и братъ его вѣдко, а Лебедевичъ Мацко, а Петроушковъ сѣнь Шоубича Гринко, а Ходоръ Тишеневич, а Олѣсѣи Ючънович, а Плетоушничъ Иванъ, а Колчевичъ Курило, а Сычковскогъ сѣнь Васко. А хто бы то хотѣлъ пороушити при нашемъ живогѣ, мы его тому не допустимъ, а по нашемъ живогѣ Бѣгъ емоу не перепустимъ и Прчѣа егѣ Мѣръ” (Арк. 23).

№ 5. “В. и. О. и С. и С. Д.” Се я, рабъ Бжии Лоукьянъ Шуба, ис своею женою Василисою, ис своими дѣтми Петромъ а вѣдкомъ и своего цѣлого разума, ошхода сел. свѣга, записалъ есмъ к Прчѣо Бгомѣри к Лаврошову манастирю члѣка на има Крѣчию и дѣти егъ. изъ землею и со всеми уходы. А дали есмо вѣчно. А прѣ томъ былъ архимандритъ Никита лаврошовскыи, ѡбѣ нѣш дѣховныи, и старци на има Восьян а Макареи и инши старци. А добрыхъ людеи было стороннихъ: пани Волковаа Гавсоча^{3*} жен. Фетинниа ис своимъ сѣномъ Яцкомъ, а панъ Василии Протасович, а Офонас сотник. А хто сие порушитъ нашо приданѣ, што есмо придали к Прчѣо Бгомѣтри, рассуудитъс. со мною предъ Бгомъ. А писалъ полъ Николскыи Панкратей” (Арк. 26).

№ 6. “Млгию Бжию и Прчѣмъ егѣ Матере Мрїа я, панъ Коташъ Бѣликовичъ, далъ еси на Прчѣмъ домъ: в новиноу давати ми вѣчно к Лаврашевоу манастирю изъ моегъ ѡбѣчины три копы ржи шестерныа и тымъ, хто боудеть по мнѣ. А давати вѣчно непорушно. А при томъ былъ панъ Васко Воиниловичъ. А писалъ тогъ списокъ князю Львовъ сѣнь Федоръ. А при томъ былъ панъ Дѣшько Гавсовичъ, Петръ Шюбичъ и Федько, братъ его, а Тишьневичъ. А што еси далъ в домъ Прчѣе, то даю вѣчно и непорушно. А приславши архимандритѣоу лаврашевскомуу, взати емоу мощно, а никомоу емоу не переказити; взати емоу на ниве з любого жита. А хто бы то хотѣлъ переказити з моего родоу при моемъ живогѣ, и а имъ не перепущоу, а по моемъ живогѣ Бже и Прчѣа не даи имъ того оучинити” (Арк. 29 зв.).

¹ Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей. – М., 1962. – Т. 2. – Ст. 859. Див. також: *Зверинский В.В.* Материал для историко-топографического исследования о православных монастырях в Российской империи. – СПб., 1897. – Т. 3: Монастыри, закрытые до царствования императрицы Екатерины II. – № 1709. – С. 86-87.

² Записи опубликовані: Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссіею. – СПб., 1846. – Т. 1. – № 7. – С. 22; № 28. – С. 41; Отчет ординарнаго профессора имп. Варшавскаго университета П.П. Первольфа о научныхъ занятіяхъ за границей с 20 мая по 20 сентября 1882 г. // Варшавские университетские известія. – 1883. – № 2. – С. 23-24; *Симони П.* Мьстиславоу Евангелие начала XII-го века в археологическомъ и палеографическомъ отношеніяхъ: Вводная статья. – СПб., 1910. – С. 40; *Розов В.* Украинскі грамоти. – К., 1928. – Т. 1: XIV в. і перша половина XV в. – № 17. – С. 32-33; № 62. – С. 113; Грамоти XIV ст. – К., 1974. – № 35. – С. 66-67; *Friedelówna T.* Ewangeliarz Ławryszewski: Monografia zabytku. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1974. – S. 66-67. – № 1-2.

* Перекручене “Гавсовича”.

** Скорочене “Во имя Отца, и Сына, и Святого Духа”.

3* Перекручене “Гавсовича”.

³ Записи опубліковані: Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссіею. – СПб., 1863. – Т. 1. – № 7. – С. 3-4 (запис № 6); Там же. – СПб., 1865. – Т. 2. – № 64 (1). – С. 103 (запис № 5); Отчет... – С. 24 (запис № 1); *Симони П.* Указ. соч. – С. 41 (запис №1); *Светицкий И.* Лаврашевское Евангелие начала XIV века (палеографическо-грамматическое описание) // Известия отделения русского языка и словесности имп. Академии наук. – СПб., 1913. – Т. 18. – Кн. 1. – С. 210-212 (записи № 2-6); Грамоти XIV ст. – № 85. – С. 149 (запис №5); Friedelówna T. Op. cit. – S. 67-70. – № 4-7, 9, 10 (записи № 1-6).

⁴ Friedelówna T. Op. cit. – S. 67-70; *Шанов Я.Н.* Восточнославянские и южнославянские рукописные книги в собраниях Польской Народной Республики. – М., 1976. – Ч. 1: Рукописи собраний Варшавы и Кракова. – № 32. – С. 80-81.

⁵ Російський державний архів давніх актів. – Ф. 389, оп. 1, спр. 8. – Арк. 185 зв. – 186.

⁶ *Бычкова М.Е.* Родословие Глинских из Румянцевского собрания // Зап-ки отдела рукописей ГБЛ СССР. – М., 1977. – Вып. 38. – С. 122. – № 12; *Ее же.* Состав класса феодалов России в XVI в.: Историко-генеалогическое исследование. – М., 1986. – С.61.

⁷ Русская историческая библиотека, издаваемая имп. Археографическою комиссіею. – СПб., 1910. – Т. 27. – Ст. 86. Датуємо за: *Бережков Н. Г.* Литовская Метрика как исторический источник. – М.; Л., 1946. – Ч. 1. – С. 73-77.

⁸ Русская историческая библиотека. . . – Т. 27. – Ст. 86.

⁹ Там же. – Ст. 87.

¹⁰ Там же. – Ст. 86.

¹¹ Описание документов и бумаг, хранящихся в Московском архиве министерства юстиции. – М., 1915. – Кн. 21. – С. 155. – № 175.

¹² Цікаво, що у 1522 р. Фельдо Богданович Хребтович отримав від Сигізмунда I право патронату над Лаврашівським монастирем (Акты, относящиеся к истории Западной России. – СПб., 1848. – Т. 2. – № 117).

¹³ Русская историческая библиотека. – Т. 27. – Ст. 198, 208, 261, 286, 295, 296. Датуємо за: *Бережков Н.Г.* Указ. соч. – С. 117.

¹⁴ Остання публікація: Грамоти XIV ст. – № 43. – С. 82-83.

¹⁵ Найдокладніше їх розглянув С. Кучинський: *Kuczyński S. M.* Ziemie czernihowsko-siewierskie pod rządami Litwy. – Warszawa, 1936. – S. 349-352.